

Lech Grochowski

Dyktatura Lucjusza Korneliusza Sulli (82-79 p.n.e.)

Studia Prawnoustrojowe nr 12, 61-67

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Lech Grochowski

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Dyktatura Lucjusza Korneliusza Sulli (82–79 p.n.e.)

Starożytny Rzym przechodził w czasie swojego istnienia wiele zmian ustrojowych, począwszy od monarchii przez republikę po cesarstwo¹. Burzliwe wydarzenia na przełomie II i I w. p.n.e., narastanie wrzenia społecznego oraz władza wodzów opierających się na zwycięskiej armii – wszystkie te czynniki sprzyjały zastąpieniu dotychczasowego ustroju republikańskiego przez dyktaturę militarną. Pierwszą próbę podjął Lucjusz Korneliusz Sulla (82-79 p.n.e.), który objął władzę w wyniku pierwszej wojny domowej².

Sulla (138–78 p.n.e.) pochodził ze zubożałego patrycjuszowskiego³ rodu Korneliuszy (Cornelii). Od młodości związany był z wojskiem, a z racji szlacheckiego urodzenia został mianowany kwestorem przez konsula Gajusza Mariusza⁴. Był jednym z dowódców tworzonej wtedy armii zawodowej (najemnej), która zastąpiła wojsko z powszechnego poboru (obywatelskie). Była to jedna z zasadniczych reform wojskowych Mariusza, która przyczyniła się później do licznych wojen domowych⁵. Żołnierze bowiem byli bardziej przywiązani do wypłacającego im żołd wodza niż do republiki rzymskiej, tym bardziej że nie zapewniono im żadnego zabezpieczenia na starość, co skłaniało ich do gromadzenia majątku metodą grabieży. Armia coraz częściej była wykorzystywana przez swych wodzów do celów politycznych.

¹ Por. M. Szaniecki, *Powszechna historia państwa i prawa*, Warszawa 1998, s. 46–50; W. Rozwadowski, *Prawo rzymskie. Zarys wykładu wraz z wyborem źródeł*, Poznań 1992, s. 23.

² D. Gazda, *Wojny domowe w Imperium Rzymskim*, Warszawa 2008, s. 74–90.

³ Sulla, Rozdział dziesiąty, [w:] Plutarch z Cheroni, *Żywoty sławnych mężów*, [online] <www.historion.pl>.

⁴ Gajusz Mariusz (156–86 p.n.e.) mąż Julii, ciotki Juliusza Cezara, znany przede wszystkim jako reformator armii rzymskiej oraz mąż stanu w starożytnym Rzymie. Przez długie lata jako *homo novus* (pochodził z Arpinium) związany ze stronnictwem popularów. Przez Plutarcha określany mianem „trzeciego założyciela Rzymu” (po Romulusie i dyktatorze Kamilusie). Pod koniec kariery politycznej przeciwnik Sulli, zwolennik optymatów.

⁵ N. Rodgers, *Rzymska Armia. Legiony, wojny i kampanie*, Warszawa 2009, s. 12.

W 107 p.n.e. Sulla został mianowany kwestorem przez konsula Gajusza Mariusza. W wyprawie przeciwko Numidyjczykom wyróżnił się wzięciem do niewoli króla numidyjskiego Jugurty, a tym samym zakończył tę wojnę. Służąc pod dowództwem Mariusza, a później Katulusa brał udział w walkach z germańskimi plemionami Cymbrów i Teutonów w latach 105–101 p.n.e. Sukcesy wojenne przyspieszyły karierę Sulli. W 93 p.n.e. został wybrany na stanowisko pretora, a w 92 p.n.e. został namiestnikiem świeżo przyłączonej do imperium Cylicji. To stamtąd kontrolowano grasujących w okolicy piratów. Poprzednio radzili sobie z nimi Rodyjczycy, ale Rzymianie znacznie ograniczyli prawa tych ostatnich w związku z postawą, jaką zajęli w czasie III wojny macedońskiej. Doprowadzili wtedy do osadzenia na tronie Kapadocji króla Ariobarzanesa, który w 91 p.n.e. został odwołany do Rzymu i mianowany dowódcą wojsk podczas wojny ze sprzymierzeńcami, w trakcie której w 89 r. p.n.e. zdobył Pompeje.

W roku 88 p.n.e. doszło do konfliktu pomiędzy Gajuszem Mariuszem a Korneliuszem Sullą. Przyczyną sporu było odsunięcie Sulli od dowództwa w wojnie z Mitrydatesem VI. Zdobywając poparcie u większości oficerów oraz drugiego z konsulów – Pompejusza, Sulla wyruszył na Rzym na czele armii liczącej 6 legionów, tj. 30 000 piechoty i 5000 jazdy. Kiedy żołnierze czterech legionów obsadzali ważne punkty pod miastem, Sulla na czele pozostałych dwóch legionów wkroczył do miasta. Rozpoczęły się walki uliczne, a żołnierzy zaatakowano pociskami z dachów domu. Jednakże Sulla wymusił na zwolennikach Mariusza oraz trybuna ludowego Publiusza Sulpicjusza Rufusa zaprzestanie ataków pod groźbą spalenia miasta. W Eskwiliach doszło do większego starcia. Początkowo przewaga była po stronie zwolenników Mariusza, dopiero gdy do walki włączyły się kolejne oddziały wezwane na pomoc przez Sullę, szala zwycięstwa przechyliła się na stronę atakujących. Beznadziejność sytuacji spowodowała ucieczkę obrońców miasta. Po stoczonej bitwie Sulla nakazał stracić na oczach mieszkańców żołnierzy rabujących miasto i dokonujących gwałtów. Publiusza Sulpicjusza Rufusa ujęto i stracono w jego własnej rezydencji, natomiast Gajusz Mariusz musiał ratować się ucieczką i zbiegł do Afryki⁶.

Po tym sukcesie Sulla został mianowany w roku 88 p.n.e. konsulem i dowódcą wojsk rzymskich w kampanii przeciwko Mitrydatesowi VI Eupatorowi o władzę nad Azją Mniejszą i Grecją. W roku 87 p.n.e. konsulem został Gnejusz Oktawiusz i Lucjusz Korneliusz Cynna. Wkrótce rozgorzała walka między stronnictwem optymatów i popularów⁷. Cynna musiał uciekać, ale

⁶ D. Gazda, op. cit, s. 76.

⁷ **Optymaci** (od *optimus* – najlepszy) – zwolennicy republiki arystokratycznej i dominującej roli senatu; cieszyli się poparciem rzymskiej *nobilitas*. Najwybitniejsi przedstawiciele optymatów to Sulla i Pompejusz Wielki, ród Cyprianów. **Popularzy** (od *populus* – lud) – zwolennicy reform społecznych oraz zwiększenia uprawnień zgromadzeń kosztem senatu; mieli poparcie wśród średnich i niższych warstw społeczeństwa rzymskiego oraz wśród mieszkańców prowincji. Początki działalności popularów przypadają na czasy braci Grakchów (druga połowa II w. p.n.e.).

potem wspomagany przez Gajusza Mariusza przypuścił marsz na Rzym i po pewnym czasie go zdobył. Nastąpiły wielkie prześladowania i rzezie przeciwników politycznych ze stronnictwa optymatów.

W roku 86 p.n.e. Lucjusz Korneliusz Cynna i Gajusz Mariusz zostali wybrani na konsulów. Wkrótce po objęciu swego siódmego konsulatu Mariusz zmarł, zaś Cynna pozostał samodzielnym przywódcą popularów i sprawował nieograniczoną władzę w Rzymie. Kiedy poprowadził swoje wojska przeciw Sulli, został zamordowany przez zbuntowanych żołnierzy.

W 87 p.n.e. Sulla wylądował w Grecji i natychmiast przystąpił do zdecydowanej akcji. Najpierw obległ Ateny i Pireus. W trakcie oblężenia stosowano po obu stronach różnorodne maszyny oblężnicze, ale sukces Sulla osiągnął dopiero po wygłodzeniu obrońców: „W Atenach nędza coraz bardziej się potęgowała. [...] Kiedy zarżnęli wszystkie bydło, gotowali ściągnięte skóry i rozgotowane lizali, niektórzy rzucali się nawet na ciała zmarłych. Sulla na wieść o tym kazał wojsku otoczyć miasto murem, aby nawet jedna osoba nie mogła się wymknąć niepostrzeżenie. Kiedy to wszystko wykonano [...], uderzył na mury z drabinami, a równocześnie począł je rozbijać. Osłabieni obrońcy rzucili się do ucieczki, wtargnął do miasta i natychmiast zaczęła się w Atenach wielka i bezlitosna rzeź [...], nie oszczędzano ani dzieci, ani kobiet, gdyż Sulla kazał zabijać wszystkich, co staną w drodze, rozgniewany o to, że tak szybko i bez powodu opowiedzieli po stronie barbarzyńców i tak twardy stawiali opór. [...] Tylko niewielu mimo osłabienia uciekło na Akropol. [...] Dnia następnego Sulla sprzedał niewolników, wolnym zaś, których nie zdążono pomordować z powodu zapadającej nocy, a było ich bardzo niewielu, darował wolność. Ale i tym odebrał prawo do głosowania i wyboru”⁸. Miasto zostało obrabowane i w znacznej mierze zniszczone. Natomiast obrońcy Pireusu, stwierdziwszy, że obrona jest beznadziejna, po zadaniu Rzymianom dużych strat wycofali się na okręty i wy płynęli w morze.

Do pierwszej wielkiej bitwy na otwartym polu doszło w 86 r. p.n.e pod Cheroneą, gdzie Sulla pokonał armię Mitrydatesa. Po rzezi mieszkańców Aten Grecy, którzy już dawno utracili ducha bojowego, nie widzieli sensu dalszej walki, a zresztą poznali już siłę Rzymu i nie wierzyli w możliwość pokonania imperium⁹.

Wiedząc o opanowaniu Rzymu przez popularów, Sulla zawarł pośpiesznie pokój z Mitrydatesem VI w Dardanos w 85 r. p.n.e., odzyskując prowincję Azję. Tymczasem popularzy wysłali do Azji swoją armię pod dowództwem Waleriusza Flakkusa, aby podporządkować wojska Sulli nowym panom Rzymu. Flakkus został jednak zamordowany przez dowódcę Fimbrię i wyprawa zakończyła się fiaskiem. Ostatecznie Fimbria popełnił samobójstwo, osaczony i opuszczony przez swoją armię, która dobrowolnie przeszła na stronę Sulli.

⁸ Appian z Aleksandrii, *Historia rzymska*, tłum i opr. L. Piotrowicz, Wrocław 1957, t. II, s. 502–503.

⁹ B. Nowaczyk, *Powstanie Spartakusa 73–71 p.n.e.*, Warszawa 2008, s. 68–69.

Wiosną 83 r. p.n.e. Sulla na czele wiernych sobie wojsk wylądował w Brundizjum (dzisiejsze Brindisi), gdzie przyłączyły się do niego oddziały na czele z przybyłym z Afryki Markiem Licyniuszem Krassusem i Gnejuszem Pompejuszem przybyłym z obwodu piceńskiego na czele trzech legionów. W 83 r. p.n.e. Sulla pokonał konsula Karbona, a następnie zawarł porozumienie z drugim konsulem Scypionem, a więc wszystkie legiony weszły w skład armii Sulli. Rok później siły Sulli pokonały oddziały popularów pod dowództwem Mariusza Młodszego pod Praeneste, a następnie po rozgromieniu drugiego konsula Karbona w górnej Italii miała miejsce zwycięska bitwa u Bramy Kollinińskiej z Samnitami. Sulla wkroczył do Rzymu ze swoimi legionami, na co się nikt dotąd nie ważył. Według konstytucji wodzowie rzymscy wracający z wypraw wojennych musieli zatrzymać się u bram stolicy i czekać, co senat postanowi: czy przyzna im tryumf, czy po prostu każe rozpuścić wojsko i wrócić do prywatnego życia.

Na mocy *lex Valeria de imperio* Sulla objął w 82 r. p.n.e. władzę jako dyktator na czas nieograniczony (*dictator legibus scribundis et reipublicae constituendendae*)¹⁰. Nie była to bowiem dyktatura mieszcząca się w kategoriach prawnych dotychczasowej republiki, powoływana na czas określony dla ratowania państwa¹¹. Dyktatura Sulli nie wynikała z istniejących zasad ustrojowych, lecz stanowiła wyraz polityczno-militarnej siły wodza. Był on dyktatorem prawodawcą, który konstytuował nowy porządek prawny i polityczny republiki rzymskiej, dokonując przy okazji krwawych prześladowań przeciwników politycznych. Sulla zwołał Rzymian na zgromadzenie: „Długo słaawił siebie, a zarazem rzucał groźby dla zastraszenia dodając w końcu, że poprawi położenie ludu, jeśli mu będzie posłuszny, nieprzyjaciół natomiast nie będzie w żadnym wypadku oszczędzał, lecz będzie ich tępił do ostateczności, będzie też ścigał z całą bezwzględnością pretorów, kwestorów, trybunów wojskowych i wszystkich innych, którzy w jakikolwiek sposób współdziałali z nieprzyjaciółmi”¹².

Pierwszym etapem rządów Sulli były listy proskrypcyjne. Na wywieszonych publicznie tablicach były wypisane nazwiska osób wyjętych spod prawa. Początkowo była to jedna tablica z 80 imionami, potem *tabulae proscriptiois* mnożyły się ponad miarę, obejmując niemal 5 tys. nazwisk. Za głowę proskrybowanego, czyli zapisanego na liście przeciwnika, przewidywano nadanie wolności niewolnikom, a dla wolnych – przyznanie nagród pieniężnych, a potem majątków. Zamieszczenie na liście nazwisk obywateli uznanych za wrogów publicznych początkowo oznaczało karę banicji – wygnanie i konfiskatę majątku podejrzanego.

¹⁰ Przegląd ustaw Sulli: K. Amielańczyk, *Ustawodawstwo Korneliusza Sulli na rzecz restauracji republiki i zaprowadzenia porządku publicznego*, „Annales UMCS”, sec. G, 38 (1991), s. 114.

¹¹ T. Maciejewski, *Historia administracji*, Warszawa 2002, s. 18–19.

¹² Appian z Aleksandrii, op. cit.

Sulla listami proskrypcyjnymi rozpętał piekło podejrzeń i odwetu, mimo że chciał jedynie postraszyć przeciwników. Lawiny mordów nie zdołał i nie chciał zatrzymać: być może zamordowano 90 senatorów, 2600 ekwitów¹³, a donosiciele, weterani Sulli poprzez denuncjacje i mordy dorobili się majątków. Najbardziej jednak skorzystało 10 tys. niewolników wyzwolonych przez Sullę, którzy zadenuncjowali swych panów. Sam Sulla odniósł wielki i doraźny sukces – pozbył się domniemanych przeciwników, a zyskał wdzięcznych stronników, oddaną mu armię wzbogaconą na przejściu majątków proskrybowanych.

Drugim etapem jego rządów była próba odbudowy autorytetu senatu rzymskiego. Rozpoczął od umocnienia władzy senatu, który powiększył o 300 nowych członków, głównie spośród *equites equo publico*. Tak więc, mimo że listy proskrypcyjne dotknęły przede wszystkim stan ekwitów, trzystu jego przedstawicieli weszło do senatu, zmieniając oczywiście przynależność stanową. Należeli oni odtąd do znacznie powiększonego *ordo senatorius*. Sulla przewidywał automatyczne wejście do senatu dla każdego urzędującego kwestora. Oznaczało to w praktyce znaczne osłabienie władzy cenzorów, którzy musieli wpisywać na listy wszystkich aktualnych i byłych urzędników kurulnych, mających pełnić swe funkcje dożywotnio. Powodowało to pewne wahania w liczbie członków senatu, których miało odtąd być ok. 600. Zwiększono także liczbę urzędników: kwestorów z 12 do 20, pretorów z 6 do 8¹⁴. Te zmiany miały na celu przede wszystkim uporządkowanie zarządu prowincji.

W czasach Sulli było dziesięć prowincji: Hiszpania Ulterior i Hiszpania Citerior, Galia Narbonensis i Galia Casalpina, Sycylia, Sardynia i Korsyka, Afryka, Macedonia, Azja, Cilicia. Wymagało to odpowiedniej liczby urzędników, którzy mogliby sprawować namiestnictwo¹⁵. Sulla przyjął zasadę, że namiestnikami mogą być byli konsulowie (*proconsules*) i byli pretorzy (*propretores*), którzy zaraz po zakończeniu swych funkcji *magistratus* w Rzymie powinni uzyskać *prorogatio imperii* i objąć namiestnictwo w prowincji. Ten system, jasny i konsekwentny, przetrwał prawie bez zmian do czasów reform Pompejusza i Cezara. Sulla przewidywał w zasadzie namiestnictwo jednoroczne, w miarę jednak przyłączania nowych prowincji w latach następnych zaczęło brakować *magistratus cum imperio*. Przedłużono zatem okres namiestnictwa – przeważnie do 3 lat, co stało się regułą nawet wtedy, gdy nie brakowało nowych *virii praetorii* i *virii consulares* mogących zastąpić dotychczasowych namiestników. Tak np. Marek Cicero nie objął namiestnictwa ani po preturze (66 r. p.n.e.), ani po konsulacie (63 r. p.n.e.), podczas gdy jego brat Kwintus zarządzał jako propretor Azją przez trzy lata. Reformy Sulli

¹³ B. Nowaczyk, op. cit., s. 89.

¹⁴ K. Kamińska, A. Gaca, *Historia powszechna ustrojów państwowych*, Toruń 2002, s. 88.

¹⁵ M. Jaczynowska, *Historia starożytnego Rzymu*, Warszawa 1979, s. 166.

wprowadziły jednak pewne elementy ładu w zupełnie dotąd chaotyczny system administracji prowincjonalnej.

Antydemokratyczny charakter dyktatury wyrażał się poprzez zmniejszenie uprawnień komicjów tribusowych – mogły być na nich zgłaszane tylko wnioski uprzednio zatwierdzone przez senat. Godziło to przede wszystkim w trybunów ludowych, którzy zostali praktycznie pozbawieni możliwość zgłaszania projektów ustaw. Sulla silnie ograniczył veto trybunów, ale nie zniósł go całkowicie, ponieważ w pewnych sytuacjach mogło ono być wykorzystane do poskromienia nadmiernych ambicji konsulów. Byłym trybunom nie wolno było sprawować innych urzędów, co zniechęcało ludzi ambitnych do pełnienia tej funkcji. Tak więc Sulla pozbawił znaczenia te instytucje, które stanowiły dotychczas pewien element demokracji w oligarchicznym państwie rzymskim. Całkowite posłuszeństwo komicjów zapewniała mu obecność na nich 10 tys. Korneliuszy – wyzwolenców, byłych niewolników proskrybowanych ekwitów i senatorów. Korneliusze, zawdzięczający wszystko dyktatorowi, terroryzowali ogół społeczeństwa rzymskiego. Duże znaczenie dla utrzymania Sulli przy władzy miało również osiedlenie w Italii ok. 120 tys. weteranów, żołnierzy 23 legionów, na terenach skonfiskowanych municypiom i innym przeciwnikom dyktatora¹⁶. Ta siła weteranów miała być zasadniczym wsparciem dla dyktatury militarnej.

Teoretycznie Sulla umocnił znaczenie senatu i rządzącej *nobilitas*. Grupa przyjaciół dyktatora uzyskiwała ogromne majątki, ogólnie można mówić o umocnieniu przewagi ekonomicznej przynajmniej części *nobilitas* w tym okresie. Sulla odebrał również trybunały sędownicze *de repetundis* ekwitom i przekazał je senatorom. Jakkolwiek wywyższył politycznie senat, a osłabił organy mające mu się przeciwstawiać, większość wychowanych w tradycji republikańskiej senatorów nie chciała pogodzić się z jednowładztwem. Dyktatura Sulli zbyt mocno przypominała bowiem znienawidzone w Rzymie rządy królewskie. Jak pisze Appian: „Był więc Sulla w istocie królem czy tyranem, nie w wyniku swobodnego wyboru, lecz dzięki przemocy i gwałtowi”¹⁷. Jakkolwiek okoliczności zrzeczenia się przez Sullę władzy w 79 r. p.n.e. nie są dość jasne, wydaje się, że poważną rolę odegrały tendencje opozycyjne wśród *nobilitas*.

Zakończywszy dyktaturę Sulla przeniósł się do swojej posiadłości wiejskiej w Kampanii, gdzie zmarł w 78 r. p.n.e. Ciało jego przewieziono w uroczystym pochodzie do Rzymu i urządzono mu tak wspaniały pogrzeb, że swym przepychem przewyższał najbardziej okazałe pochody triumfalne i przypominał raczej sposób chowania monarchów hellenistycznych. Appian pisze, że ludzie „jeszcze wówczas żywili lęk przed zmarłym i jego wojskiem, nie mniejszy niż za jego życia”¹⁸.

¹⁶ Ibidem, s. 167.

¹⁷ Appian z Aleksandrii, op. cit., s. 61.

¹⁸ Ibidem, s. 67.

Korneliusz Sulla po zwycięskiej wojnie domowej rozpoczął swe rządy od zemsty na przeciwnikach. System masowych mordów był wymierzony ze szczególną mściwością w adwersarzy, którzy byli zamożni. Ich dobra konfiskowano, a miasta Italii stały się widownią egzekucji. Strach było znaleźć się na takiej liście. Następnie podobne listy nazwisk stały się nieusuwalnym składnikiem historii społecznej¹⁹: listy czarownic palonych na stosach, listy heretyków poddanych badaniom inkwizycji, listy jezuitów skazanych na wygnanie, listy masonów, listy Żydów, listy chrześcijan podejrzanych o pochodzenie żydowskie, listy komunistów i podejrzanych o sympatie komunistyczne, listy rojalistów i innych wrogów rewolucji, listy agentów ochrony, listy zakładników i listy zgilotynowanych, ściętych katowskim toporem i rozstrzelanych. Egzekucje zwykle były poprzedzane listami podejrzanych o rewolucyjne i wywrotowe okoliczności, o grzeszną przeszłość i terażniejszość, o działalność agenturalną, o zdradę. Podejrzenie kroczyło przed oskarżeniem i egzekucją.

Summary

Sulla was a dictator of a new kind. His time in office was not restricted to six months – as it had been before him. It was not a dictatorship provided for by the then republican law under whose provisions a dictator was to be appointed for a limited period of time to protect Rome in times of danger. Sulla's dictatorship was the emanation and manifestation of the power of his political and military leadership. Sulla was not appointed in accordance with the law. He was a dictator-legislator who created the new law and the new social order of the Republic, purging the state of his political opponents in the process.

¹⁹ Por. „Polityka” nr 8 (2543) z dnia 25 lutego 2006, s. 68–70.